

KATONA MINT VÍGJÁTÉK ÍRÓ.

Katona József irodalmi hagyatékában az apocryphnak bizonyult »Tündér Alma« mellett, egy vígjátéka is előkerült, melyről addig csupán Déryné Naplója nyomán tudtunk valamit. Kettősen érdekes dolog, mert először Katonát mint vígjátékirót mutatja be irodalmunkban, de másodszor oly ügyet helyez új világításba, melyről eddig csakis az érdekelt egyik fél elfogult véleményét ismertük. Az egész hagyatékunk kétségkívül legbecsesebb darabja a »*Rórsa vagy a tapasztalatlan légy a pókok között*« című 3 felvonásos vígjáték. Becsét nem abszolút értékében keressük. Ettől nagyon is távol áll! De korrajzi értékén fölül néhány jellemző vonással egészíti ki írójának egyéni jellemét, mely Déryné elbeszélése nyomán nem a legkedvezőbb színben tűnhetik föl.

A ki ismeri Katonának a Tudományos Gyűjtemény 1821. évfolyamában megjelent cikkét: »*Mi az oka, hogy Magyarországon a játékszíni költőmesterség nem tud lábrakapni?*« és emlékszik azon panaszokra, melyeket színi viszonyaink akkori nyomorúságos helyzete csal ajkaira, az érteni fogja keserűsége okát.

Az állandó magyar színészet hiányát joggal tartja a bajok legnagyobbikának. E bajt nálánál senki jobban nem érezhette akkor. E fölötti panaszának senki sem adhatott jogosabb kifejezést. Mily nehezebb ehetett Katonának a pesti színészet megszűnése! Úgyszólván akkor ért azon korba, hogy az utánzás nyűgétől megszabadult és drámaírói tehetségét eredeti tárgyakon kezdte próbálgatni. Ekkor tervezi Bánkbánját, ekkor fejezi be első eredeti vígjátékát, melynek meséjét a színészi életből veszi. *Farsangi utazás* című korábbi vígjátékáról közelebbit nem tudunk. A gyakorlati színészkedés kifejleszti drámaírói képességét s midőn e tehetség önállóságának első kiváló próbáit nyújtja, a pesti színészetet 1815-ben megszüntetik és a színészeket dajkaságba küldi Pest megye Borsodvármegyéhez! Katona drámaírói tehetségének nem kedvezhetett e nem várt fordulat. Évek múlva kitör belőle a keserűség s azt panaszolja: minek írjon valaki nálunk drámát, midőn kilátása sincs arra, hogy azt előadják — alkalom sincs reá, hogy a közönség tapsai továbbhaladásra büzdítsák a megkezdett

pályán? Így csak az igazi drámaíró beszélhet, ki nem könyvdrámákért lelkesedik, hanem olyant akar alkotni, mely irodalmi becsén felül szinpadai életképessége által is bizonyosságot tegyen sikerült voltáról.

E forduló ponton kétszeres érdeklődéssel bír kutatni azt, vajjon a Rózsa című vígjáték, mennyiben jelez haladást Katona drámaírói pályáján. Ez egyetlen reánk maradt eredeti vígjátékából ha nem is teljes, de megközelítő fogalmat alkothatunk magunknak arról, vajjon minő veszteséget jelent vígjátékírodalmunkra a pesti színház megszűnése és Katona kényszerű távozása a színháztól.

A vígjáték tárgya egy érdekes epizód Déryné életéből. A kiváló művésznő nagybecsű Naplója említést tesz a rózsza történetéről. Déryné kétségkívül szeretett kaczerkodikni s habár 1815-ben nem is állott még művészeté delelő pontján, mint primadonnája a pesti magyar színháznak, legünnepeltebb tagja volt az egész személyzetnek. Az ünnepelt művésznő irigylendő sorsa mellett, kevésbé irigylendő helyzete volt a feleségnek. Déry erőszakos, követelő jellemű férj volt. Természetében több volt azon jellemvonásokból, melyek a feleséget nagyon is emlékeztetik azon súlyos helyzetére, mely egy zsarnok férjjel szemben napról-napra tűrhetlenebbé válik, mint a melyek a boldog házasság fő-föltételei.

A boldogtalan asszony veszedelmes, ha szórakoztatására bő alkalom kínálkozik. És kinek van e tekintetben könnyebb helyzete, mint a színésznőnek, ki szinpadai illúziók segítségével szerezheti meg imádóinak egész legióját? Dérynében sok olya tulajdonság lehetett, a mi a társaséleti érintkezésben nem rontotta le a szinpadai illúziót. Csak naplóját kell olvasni! Egy majd 80 éves asszony, ki ily szeretetreméltóan tud még csevegni, fiatal korában kétségkívül elragadhatta azon imádóit, kiknek rajongása egy színi előadás veszedelmes benyomásai nyomán keletkezett.

E rajongók — vagy ha úgy tetszik titkos imádók — sorában, szerény helyet foglalhatott el Katona is, ki Békési József álnéven apró szerepekre vállalkozott »mint delectans actor« a társulatnál. Nem olyat mint Prepelitzay Sámuel a Tudományos Gyűjteménynek később egyik szerkesztő társa, akkor még nevelő, ki valóban bensőbb viszonyt folytatott ekkor már Dérynével, a boldogtalan asszonnyal; még olyat sem, mint Gyertyánffy, ki vagyonos volta révén sok olya kedvtelést engedhetett meg magának a mi által közelébe juthatott az imádott művésznőnek.

Katona eszményi szerelmet érezhetett a csinos Széppataki Rozália iránt. Midőn Déry feleségévé lett, megszűnt benne ez az érzelem s mint azt az olya csalódott szerelmesek szokták tenni, kik nem merték nyíltan, határozottan bevallani szerelmüket és azt hitték, hogy magokviseletöknek elég beszédesnek kellett lenni arra nézve, hogy a szóbeli nyilatkozás ne tűnjék föl fölöslegesnek, ő is szívében egy vélt csalódással gazdagabban, de szerelméből teljesen ki nem ábrándulva, féltékeny szemmel kísérte az egykor szeretett

asszony minden lépését. Szerethette még mindig titokban, de sokkal büszkébb volt, semhogy bevallja, sokkal jellemesebb, semhogy ezen a jogon, mint szerető, a férj jogainak bitorlására mert volna gondolni. Örködött felette, anélkül, hogy szerelmét elárulta volna s inkább akart gyűlölt intrikusnak, mint kijátszott, mellőzött szerelmesnek látszani. Csak így érthető érdeklődése, csak így fejthető meg éberségének csaknem bántó folytonossága a szeretett asszony-nyal szemben.

A Rózsa című vígjátéknak nem az a célzata, hogy egy kaczer nőt állítson pellengérré. Sőt az a tisztességes irányzat, melyet Katicza egyéniségének rajzolója körül lehetetlen észre nem venni, azt sejteti, hogy a tanulság ugyan a légynek van szánva, de olyképen, hogy a pók is értsen belőle. Katicza ugyan olyannak van feltüntetve, ki maga mondja »én örömet alliance vagyok az egész világal,« de távol van lényétől a kaczerságnak az a veszedelmes fajtája, mely vígjátéki bonyodalom helyett anyagul szolgál egy tragoedia számára. Katiczában inkább neveltségessé kell tenni a kaczerságot, mert mögötte nincs bűnösség. A baj gyógyítható — s a volt imádó lelkes érdekelttségével szándéktalanul elárúlja önmagát, midőn figyelmezteti a kaczer feleséget, hogy könnyen neveltség helyzetekbe kerülhet, mielőtt annyira tudna sülyedni, hogy kaczersága egy valódi tragoedia csiráit rejtené magában.

Katonának nem lehetett ekkor még igaz oka Dérynét gyanúsítani. Aztán sajnálhatta is benne a szerencsétlen hitvest. Hogy vígjáték tárgyává tette a kaczer asszony élete egyik epizódját, ebben nem a kárörvendő roszakarat, nem a diadalmát űlő gonosz-ság munkált közre, mint Déryné hiszi. A mellőzött szerelmes látszik megszólalni, ki már úrrá lőn érzelmei fölött, bár nem tudja elfeledni, hogy egyszer egyedül akarta bírni e szívet, a mely után most annyian esengenek.

Gyerfanorinszky, a darab hőse, gazdag nemes ifju, kit szülői magasabb tanulmányok folytatása céljából Pestre küldenek. Udvarmestere Demerocsinyi, bonvivánt öreg úr, ki maga is »egész a bolondulásig« szereti a magyar színészeket. A nevelő és tanítvány együtt bujják a színházat. A jó udvarmester azon célból teszi, hogy tanítványa a tanítást tegye magáévá; az életrevaló tanítvány azonban Cratinus iskolájában a tanítókat kedveli meg. Keresi társaságukat, szereti Meliboeust de csak azért, mert Amarilla is vele dialogizál. Határozott comicai felfogás nyilvánul e helyzetben. A bonvivánt nevelő ki saját passióját tanító és nevelő célzatok ellenzője mögé óhajta rejtegetni, maga ad alkalmat arra, hogy tanítványa egy, a mesterre nézve is fölötte kellemetlen helyzetbe keveredjék. E felfogás Katona vígjátéki talentuma mellett tanusko-dik. Gyerfanorinszky gazdag s módjában áll a színpalak mögötti ismeretséget az életben is folytatni. Nincs szintársulat, mely nélkülözne a Nyalóczyakat, Muraközietket, Madam Nyalóczyt, a hódításból félig kikopott de »romános« hajlamú öreges dámát, ki szíves

alkalomszerzője szerelmes pároknak; az ostoba és otthon durva férjet Deresházyt, kit a gazdagság vakká tesz, valamint az imádott primadonnát Deresházyt, ki a házi élet nélkülözései mellett szívesen veszi az ünnepeltetést és az oly vendégséget, hol ép úgy központja a társaságnak, mint a színpadon környezetének. Gyerfanorinszky élvezetet, gyönyört talál Cratinus tanítványainak társaságaiban és erősen kivészi a vámot ez élvezetből annélkül, hogy e társalgás veszedelmes következményeivel tisztában volna, a velők együtt mulatozó udvarmesterrel egyetemben.

A jó öreg korlátolt mindennapiságát kegyetlenül megzavarja Finolányi András ki »bolhát tesz a fülébe«.

Finolányiban lehetetlen Katonát föl nem ismerni ha mindjárt nem is tekintjük, hogy az eredeti kéziratban az András név helyett eredetileg József állott.

Finolányi a pókoktól a tapasztalatlan legyet akarja megóvni, kit csaknem egészen hálójukba kerítettek már. De nem annyira egytől, mint a pókok egész társaságától félti őt, bár tudja, hogy épen az az egy az, a kinek kedvéért társalog a többiekkel. A hálót kell szétkúszálni. Ha észreveszi, hogy épen az, kiért rajong, barátságos érzelmeiből másnak is juttat annyit mint ő szeretné, bizonyára ki fog ábrándulni, s megszabadul azoktól is, kik ezen a réven élődnek vagonán. A szerelmes ifju kiábrándítása — ez a célja Finolányinak.

Lakomán van együtt a társaság Gyerfanorinszky nál.

Finolányi alkalmat ad arra, hogy Katicza és Gyerfanorinszky egy sötét szobában találkozzanak egymással. Finolányi a szoba szögletében rejtőzve kihallgatja őket. Gyerfanorinszky szavai tiszta szerelemről tanuskodnak s maga Katicza egy szavával sem árulja el a kötelességét elfelejtett feleséget. Gyerfanorinszky ekkor rózsát ad át neki oly kikötéssel, hogy ez ne kerüljön idegen kézre. »Ehhez a hitvány rózsához kötöm becsülesemet és meg fogom látni, mikép bánik ezzel az újdonos barátság.«

Alig távozik a szerelmes ifju, már új látogató jelenik meg *Prédahelyi* hadnagy személyében. Katicza intett neki (valószínűleg még a színházban) s íme eljött megkérdezni tőle, hogy mit kíván. Beszélgetésökben nincs ismét semmi olyan a mi a női hűséggel ellenkeznék. Sőt úgy tűnik föl, mintha a Katicza tetszelgő de nem bűnös kaczerésága miatt sokkal komolyabbá vált volna a helyzet, mint az a valóságban lenni akart. A fölbíztatott udvarlótól a kaczeréságban túlzó asszony csak úgy bír szabadulni, hogy a Gyerfanorinszkytól kapott rózsát adja át neki.

Nyalóczyné megjelenése, a helyzet gyanus színezetének elhárítása céljából történik. Lehet, hogy Katicza még akar valamit *Prédahelyi*nek mondani; de ekkor leszakad a szekrény az elrejtőzött Finolányi alatt s míg a vendégek a nagy zajra előre rohannak — Finolányi kisuhan az ajtón, hogy újra megjelenvén, maga segítsen a tolvajt legjobban keresni.

A mese szálai elég ügyesen szövődnek. Finolányinak teljes bizonyíték van a kezei közt. Az elajándékozott rózsza bizonyára ki fogja ábrándítani Gyerfanorinszkyt. Csak a helyes utat nem szabad eltéveszteni. A vizsgálatás, a szánakozás csak olajat öntene a tűzre »mert a vért csendesíti, csendes vérrrel pedig csak azon gondolkozunk mindig a mit elvesztettünk«. Ha folytonos bosszúságban, ideges nyugtalanságban tartja Gyerfanorinszkyt, úgy az eseménynek csak a csúnya oldalát fogja tekinteni s az imádás tárgya utálatossá fog válni.

A második felvonás kezdetén Finolányi, Jancsi inast buzdítja föl arra, hogy kötelességei teljesítése körül bosszantó hanyagságot tanúsítson. Nehezebb helyzete van a jó barátnak Demerocsinyivel szemben, ki egészen elvesztette a pillanat zavarában fejét. Mulatságos kétségbeesésében attól fél a legjobban, a mivel ki akarja barátját, Gyerfanorinszkyt ábrándítani. Feletőbb comicusan hangzik a nevelő szájából szemrehányásképen az, hogy miért mondott meg mindent növendékének, miért bosszantotta föl, miért ragadta el álmát, miért nyitotta meg szemeit. Hogy a rózsát másnak adta oda! Ezt el kellett volna a többiekkel együtt hallgatni a valódi jó barátnak. Szinte sajnáljuk, hogy a fölöttébb mulatságos párbeszéd (II. felv. 3. jel.) oly rövidre van szabva. Méltó folytatása azonban az ezt követő 4-ik, melyben a határozatlan jellemű Demerocsinyi a reménykedés és kétségbeesés határain maga sem tudja, vajjon aggódjék-e növendéke sorsán, vagy örüdjön a dolgok ezen fordulatán? Nem tudja fölfogni Finolányi ügyes satiráját, ki Katicza jó tulajdonait, szeretetreméltóságát, szépségét emlegeti Gyerfanorinszky előtt — a csalódott szerelmes természetesen az álmatlanul eltöltött éjszaka után lázas idegességgel az előnyösen rajzolt képen csak annál több torzvonást fedez föl, minél nagyobb gonddal ékesíti ki azt Finolányi.

E két jelenet magában is fényes bizonyítéka Katona egyénitenti tudó vígjátékírói tehetségének.

Helyes comikai érzékre vall az a fokozása is a jelenetek mulatságos voltának, hogy midőn a kötelességében hanyag Jancsit elűzi a háztól Gyerfanorinszky, Demerocsinyi egészen kétségbe esik. Megsemmisülve látja tekintélyét, érzi, hogy az események hullámai összecsaptak a feje fölött s nincs elég erélye, elég hatalma arra, hogy ránczba szedje a dühöngő tanítványt. Mily comicusan hangzik az a lemondás teljes funerator hang, a melylyel eltávozik a helyszínéről, hol önnön magát tette lehetetlenné: »Levelet írni, kocsit szerezni, befogatni, felülni! Hahó el! haza a fiúval! Hajts! haza vinni, számot adni! Nem Hofmester Demerocsinyi. Becsületes öreg, megelegetett élet, csendes halál — vége . . . .« Egész eddig úgyszólván csupa nyílt cselekménnyel van dolgunk. Ezután már a színpalak mögötti ármány kezdődik. Finolányi addig akarja ütni a vasat, míg meleg. Gyerfanorinszky nyakára küldi Deresházyt, azért, hogy fölindulását növelje. Itt tudjuk meg, hogy Gyerfano-

rinszky szeretete Deresházyné iránt »nem világi, nem baromi szeretet volt«. Deresházy, egyénisége is egy vonással határozottabb alakot ölt. Az otthon zsarnok férj — a külvilággal szemben nem bír annyi bátorsággal, hogy megvédje felesége megsértett becsületét s hidegszívűséget színlel, csakhogy ostobának ne tartsák. Csak egy ilyen férj mellett lehetséges azon helyzet, a melybe Deresházyné keveredik. Ez ismert sorsa a zsarnok férjeknek, kik érzik hibás voltukat, de nincs erejük hibáikon uralkodni és a külvilággal szemben a közönyöst játszák, mert nem tudják a határozott jellemű, de jó férj, becsületes szerepét.

Finolányi még a hadnagyot is Gyerfanorinszkyhoz küldi azon ürügy alatt, hogy hivatja őt. Mulatságos vetélykedés támad a férj és a titkos imádó közt az iránt, vajjon melyikök vállalja el a hadnagy kihívását?

A Katicza megszegyenítése — nem sikerült jelenete a felvonásnak. Tény, hogy Gyerfanorinszky fölindulása a legmagasabb fokot éri el a kihívási jelenetben s most bizonyára a legnagyobb határozottsággal fogna szakítani a kaczer nővel. A hadnagy által visszaajándékozott rózsát most már lehetetlenség továbbra becsülnie. Az ablakon át véletlenül meglátja az arra elhaladó Katiczát. Nem mutat lovagias jellemvonásra, hogy a mitsém sejtő nőt fölhívja lakására s szemrehányó nyilatkozatok kíséretében a többszörösen megvetett rózsát elébe dobja e szavakkal: »Most már siessen, odaadhatja akár egy márgirnak«.

Katicza szégyenkezve távozik, de bizonyára az ő pártján van a részvevők nagyobb fele, mert a visszautasítás ilyen durva nemére egyrészt nem vált érdemessé, de másrészt nem is lehetett elkészülve egy lovagias férfival szemben.

A harmadik felvonás szinte fölöslegesnek látszanék, ha épen ennek nem az volna a célja, hogy Katicza eljárását igazolja.

A párbajozó felek találkozását tárgyalják az első jelenetek. Finolányi még egy utolsó csel-fogáshoz is nyúl a mennyiben kibolondítja Nyalóczy urat azon hiszemben, hogy a felesége — mint secundáns fog szerepelni a párbajnál — férfi ruhában.

A hadnagy és Gyerfanorinszky már lövésre készen állanak, midőn a hadnagy segítse, a ki nem más, mint a férfi ruhába öltözött Deresházyné, nyakába borul e szavakkal a hadnagynak: Bátyám!

A helyzet természetesen megváltozik. Az ellenségekből barátok lesznek és a rózsza elajándékozása is elveszti azt a sértő mellékizét, melyet Gyerfanorinszky tulajdonított neki kezdetben.

Még csak az marad földéretlenül, vajjon elhigyjük-e ez új rokonságot? Aztán hogy is történt, hogy mindeddig nem találkozhatott férj és sógor egymással? A Madam Nyalóczy jó hátvédül szolgál a hadnagynak, hiszen már előbb tudjuk e kalandos hajlamú hölgyről, hogy szíves Ariadnéja a tévelygő Théseusoknak.

A kalandra vágó hadnagy a sógora lakása helyett rendszeren

a Nyalóczynéera bukkant s ott keresett magának könnyű kárpótlást. Valahányszor csak kereste sógorát, az ármányos madam mindég elállta útját s azt hazudta, hogy senki sincs otthon. Most már a negyedik napja, hogy kerüli őket is, mert retteg az élvezetre vágyó madamtól.

Hogy a rokonságról előbb nem volt legalább sejtelmünk, ez lehet, hogy hibája a könnyedén odavetett cselekménynek, de lehet, hogy Katona maga is homályban akarta hagyni ezt a pontot — bár nem valószínű, hogy ily durva család által mind Katicza, mind a hadnagy jellemét el akarta volna rúttítani, pedig a család által nagyot sülyedne mind a kettőnek erkölcsi értéke.

Megnyugtatóbb magyarázat az, hogy Katona szükségesnek látta e jelenet által elosztatni mind azt a gyanút a mely Katicza jelleméhez férhetett, ki egy imádójának rózsáját könnyedén elajándékozta. A rokonnak szóló adományozás megfosztja a cselekedetet minden erkölcstelen mellék-czélzatától — de meg nem is hihető, hogy ha a hadnagy a rózsát, mint szerelmi zálogot kapta volna, attól oly könnyen váljék meg, mint azt a 4-ik felvonás 11-ik jelenetében teszi. »De mintsem az urnak ezért a nyakát tekerjem ki, inkább visszaadom« — így szól Gyerfanorinszkyhoz. Szerelmesek ily formán bizonyára nem beszélnek. Finolányi záró-szavai elosztatják a végső kételyt arra nézve is, mintha a vigjátéknak az volna a czélja, hogy Katiczát pellengérré állítsák. Ő csak a vén nevelő szemeit akarta megnyitni »hogy máskor a jó emberekre is jobban vigyázzon, mert egy ifju körül, a ki elsőbben kezd a világi kicsapongásokhoz, bizonyos környüállásban a *legjobb emberek is* szopókká és pókokká válhatnak«. Ő inkább a meggondolatlan ifjút akarta a ballépéstől visszatartani, mint csábítójául Katiczát föltüntetni, ki mint ilyen érdemes volna, hogy ne csak neveltség, de megvetés tárgya legyen.

Madam Nyalóczynak ugyan nincsen lényeges befolyása a cselekményre s inkább jól adható szerepnek látszik. Pedig okvetlenül ellenképe akar lenni Katiczának. A pókok közt bizonyára ő a legveszedelmesb, mint a hadnagy példája is mutatja s nem Katicza, ki ha hódításra menne ki, semmi esetre sem fogná elajándékozni nyomban azt a rózsát, melyet egy szerelmes *gazdag* ifju szerelmi zálogul ad neki.

Katiczában a bűnös szándék nélküli kaczárság van szembeállítva a Madam Nyalóczy minden kétséget kizáró maga kelletésével.

Finolányi nem is attól félti Gyerfanorinszkyt, a mit jelenleg tesz, mint attól a mi ezen cselekedeteiből okvetlenül következni fog. A figyelmeztetés nemcsak neki, nemcsak Demerocsinyinak szól, de Katiczának is, kit inteni akar Katona, hogy a pusztá gyanu is a legnagyobb bonyodalmak okozója lehet.

Katonában, mint vigjátékíróban az érdeklődését el nem rejtendő sértődött szerelmes szelíd figyelmeztetése szólal meg. Ettől a felfogástól még akkor sem térhetünk el, ha meggondoljuk, hogy

Déryné, a bosszú művének tartja a vígjátékot! Sokkal más jelleme volt Katonának, semhogy erre képes legyen és a legkevésbé oly módon, mint Déryné hiszi, hogy megfizettette magát Gyertyánfival. A szerelmes Elek szerepe is sokkal nevetésesebb a vígjátékban, semhogy egy megfizetett vígjátékíró ily világításba helyezte volna.

Déryné futólagos áttekintés után úgy látszik nem annyira a vígjáték célzatától félt, nem attól, hogy magánéletének egy szűk körben ismert és könnyen félremagyarázható epizódja kerül a világot jelentő deszkákra és csorbát ejtethet jó hírnevén, népszerűségén. Katona sértve érezhette magát, hogy egy oly közönséges ember mint Déry, hozzáfért a szép Róza szívéhez.

De a sértést csak magában érezhette. Karakterével ellenkezett volna nemtelen bosszút állani egy művésznőn, ki mint nemének többi képviselői szintén nem volt ment a hiuság és kaczérság hibáitól. Ellenkezőleg épen a botrányosnak szándékos kerülése árulja el a legjobban, mily tisztességesen fogta föl Katona az ismert epizódot — mennyire szerette még mindég titkon ezt a kaczér, de szerencsétlen asszonyt.

A tisztán személyi érdekű részleteken kívül nem kevésbé érdekes e vígjáték technikáját, a benne nyilvánuló felfogás ügyességét, a vígjátéki hangulat frissességét is közelebbről nézni. Mily egyszerű az a történet, melyet a rózsáról Déryné beszél el Naplójában s mily ügyesen van az egy cselekménynyé csoportosítva Katonánál.

A fővárosi sanyarú viszonyok daczára, valódi színházi élet kezdett akkoriban pezsegni. A közönyösebb érzelmű előkelő közönységet egy fölöttébb melegen érdeklődő kisebb kör kezdte pótolni. Főleg az ifjúság csoportosult köréjük s a fővárosi iparos osztálynak néhány magyar képviselője, kik magyaros vendégszeretettel támogatták az éhező apostolokat. Amabból ugyan több haszna leendett a színháznak; de emez eléggé kárpótolt egyeseket. A tagokat egymással eszményi kapcsok fűzték össze: az önérdek helyett a nemzeti missió teljesítésének fölemelő tudata. Túrtek és dolgoztak. Egy cseppet sem aggasztotta őket, ha a Rondella kopott tetőzetén becsepegő eső megzavarta éjjeli nyugalmokat. Mert biz megtörtént velök, hogy a kapupénz fizetésétől való félelemben ott ütötték föl éji tanyájukat a színpalak festett kastélyaiban.

Benke, Láng, Murányi fáradhatatlanul munkálkodtak a műsor körül; — Katona kétségkívül a legtanúltabb, legtehetségesebb munkatárs volt a színészárok sorában, ki tanulmányai mellett sem felejtkezett meg nemes kedvteléséről: a színészkedésről és drámaírásról. E víg mulató kör mellé csoportosultak a többi tagok, köztük: Déry és neje, kitől már ekkor nagyon sokat mertek reményleni társai. A kis termetű kezdőből, ékesen dalolgotó csalogány lett, kit Sáskáné asszonyom bizonyára nem mert volna többé uszályos ruhába bújtatott trücsöknek csúfolni.

Déryné szép sohasem volt. Nagy szája, apró termete nem

emelték nagyon a szinpadi illúsiót. De pótolta a külső hiányokat a valódi színészi temperamentum, egy felettébb nagy terjedelmű hangscála és az ő szeretetreméltó modora, mely magával ragadta egykorúit. Hogy ne rajongták volna körül az első magyar primadonnát! Naplójában szeretetreméltó őszinteséggel időz ifjúkori emlékeinél s ha nem akar is kacérnak látszani, elárulja, hogy mindez nagyon hízelt hiúságának.

Katona ebből az előtte pezsdülő életből merítette vígjátéka tárgyát. Egy kis korrajz tárul élénk benne nem ugyan teljes képpé kidolgozva, csupán vázlatosan. Mint ilyen is becses, mert megerősíti, kiegészíti Déryné Naplója vallomását.

Vígjátékirodalmunk a legszegényebb volt az idétt jó eredeti művekben. A mi használható volt, azt Kotzebue, Schröder, Holberg, Hensler, ifj. Stephanie stb. német munkáiból »nemzetesítették«. A hősi rajzolat, a vitézi dráma, ez bővebben termett — de az eredeti vígjáték csak nem akart előállani. Mindenki a múltat zaklatta drámái tárgyért — a jelen senkit sem látszott érdekelni. Katona kísérletet tett egy korabeli szerelmi episod eredeti feldolgozásával. El lehet bízást mondani, hogy *Rózsája az első magyar eredeti vígjáték, mely idegen tárgyú darab cselekményének felhasználása nélkül készült.* Ugyan alig több kísérletnél — de egy tehetséges ember sokat ígérő kísérlete.

Demerocsinyi alakja a jellemcomicum körébe vág s bár inkább passiv mint activ szerepre van kárhoztatva, nagyon mulatságos azon helyzetekben, melyeket az ő bonvivánt egyénisége zúdítt a fejére. Latinos műveltségű férfiú, ki még magyarul is csupa infinitivusokban beszél. Tanítványának nem tudott zabolát vetni — miként legyen képes őt most azon örvény széléről visszarántani a hová ő vezette? Az elveszett erkölcsi tekintély, de meg határozatlansága is úgyszólván kénytelenítik őt a nagyobb passivitásra, mi által jellemének comicuma csak annál élesebben domborodik ki.

Gyerfanorinszkyban a hamar lobbanó, de hamar ki is ábránduló szerelmes néhány sikerült vonással van rajzolva — Finolányi haditerve ezen jellemvonásokhoz van szabva. Maga az intrikus megfelel annak a jellemzésnek, melyet a szerző fűz a neve mellé »pajkos világ fia« Ha Katona nem önmagát akarta volna e szerepben festeni, bizonyára az egyéni indokot — a csalódott szerelmet — jobban kidomborítja jellemében. De ettől annyira óvakodik, hogy lehetetlen az ügyes tollú drámaíróról föl nem tételeznünk, hogy mindazt szándékosan teszi. Egyéniségének jellemző vonásai ezért nem tökéletesek. Katiczában sok kacértság fér meg annélkül, hogy bűnösnek látszanék, de anélkül is, hogy valami különös szerelmet mutatna férje iránt. Jellemző, hogy míg valamennyi imádójával (Finolányit kivéve) szót vált — férjéhez egy szava sincsen az egész darabon keresztül. Jelleme tisztaságát bizonyára jobban kidomboríthatta volna, ha maga is többre tudja becsülni Deresházyt.

Madam Nyalóczy pompás, bár nem épen új caricatura. Ugyszólván csak egy pár tollvonással van rajzolva, de nagyon ügyesen. Németes félműveltséggel, megvetőleg szolt a hazai állapotokról; szereti az ingyen vendégeskedést és a medisance-ot; még maga is hódításra vágyódik, de megelégszik már azzal is, ha másoknak szerez alkalmatosságot. Szerepe jelentéktelen, de megjelenése határozottan mulattató.

Deresházy és Prédahelyi hadnagy általános vonásokkal vannak oda vetve. Nyalóczy és Muraközy nem rossz alakok; de szereplésök tisztán a helyzet comicumba vág.

A meseszövevényben van ügyesség, bár a hatás eszközeiben nem mindég válogató Katona. Így az I-ső és II-ik felvonás záradéka, valamint a III-ikban a fán ülők jelenete tisztán az alsóbb comicum barátai számára van írva. Legsikerültebb még az első felvonás, melyben a mese szála jól bonyolulnak; kevésbé egészen a második, s a leggyöngébb — csaknem az elhamarkodás bélyegét hordva magán — a harmadik. A kibékülési jelenet váratlan, meglepő, nemcsak a cselekmény pillanatában, hanem azután is, mert a fordulat ezen nemére semmi sem készít elő. Kielégítetlenül tesszük le a vigjátékot, mert megoldását vártuk a csomónak, helyette arról győződünk meg, hogy tulajdonképen nem is volt szó, egy megoldani való csomóról . . . .

Ha a légy óvatosabb lesz is ezután és nem hagyja magát oly könnyen a pókok hállójába csalni, vajjon hiszszük-e, hogy a pók is eleget tanult arra nézve, hogy jövőben jobban őrizze meg becsületét?

Kár, hogy Katona épen ezen téma megoldását kerüli ki a harmadik felvonásban. Ha Katicza hiúsága, egy, neméhez inkább méltó megszegyenítésben részesül, annélkül, hogy becsületén csorbát ejtenénk, vajjon nem volna-e tökéletesebbé téve a vigjáték cselekményének kerekdedsége, nem volna-e tanulságosabb a darab, pókokra és legyekre egyaránt? A rossz befejezés sokat levon a vigjáték becséből. Sajnálni lehet, hogy Katona nem tudta jobban leküzdeni a mellőzött szerelmes sértődését. Kevesebb való adatot nyújtana így élete történetéhez, de bizonyára jobb vigjátékot írt volna.

Jelen formájában becses adalékot képez a kor rajzához a legnagyobb magyar drámaíró egyéniségének fejlődése történetéhez. A legjobbban csak az sajnálható, hogy a viszonyok úgy alakultak, hogy egy, az élet comicus oldalai iránt is ennyi érzékkel bíró drámaírónak nem volt többé alkalma képességét ezen a téren kifejteni.

Hová fejlődhetik vigjátékírói tehetsége, ha nem kényszerül távozni a színészettől, ha az állandó színészet új-meg új buzdítás forrását képezi számára, ha eszményi szerelme megtalálja tárgyát Széppataki Rozáliában?

Hiú kérdések, melyekre kielégítő feleleteket adni lehetetlen.

Bayer József.